

Sylwia MATYSIAK

Uniwersytet Warszawski

 <https://orcid.org/0000-0002-6244-2109>

KAPŁANKI KULTU CESARSKIEGO HISZPAŃSKICH PROWINCJI W INSKRYPCJACH HONORYFIKACYJNYCH

PRIESTESSES OF THE IMPERIAL CULT IN THE SPANISH PROVINCES IN HONORIFIC INSCRIPTIONS

From Augustus' times imperial cult priesthood became the highest public function available for women in the Roman Empire. Worshipping the emperor and his family was also a form of showing loyalty of the province to the central power. *Flaminicae* or *sacerdotes*, as the priestesses were called in Spanish provinces, were attested in funeral and honorific inscriptions. This article focuses on the second type of the texts. Based on twelve inscriptions from Lusitania and Baetica, the merits of women and the honours they received will be analysed in order to picture the relationships of priestesses with their communities.

Keywords: epigraphy, honorific inscriptions, history of Rome, imperial priestesses

Słowa kluczowe: epigrafika, inskrypcje honoryfikacyjne, historia Rzymu, kapłanki kultu cesarskiego

Romanizacja w czasach pryncypatu postępowała w prowincjach państwa rzymskiego z różnym stopniem nasilenia. Jednym z najsilniej zintegrowanych ze stolicą terytoriów był Półwysep Iberyjski, szczególnie jego południowa część. Nie jest to zaskakujące, biorąc pod uwagę fakt, że tereny te zostały przyłączone do Rzymu po II wojnie punickiej, w końcu III w. p.n.e. Betyka, Luzytania oraz Hiszpania Tarrakońska były częścią imperium już w czasach republiki, zaś pozostała północna część Hiszpanii została podbita w czasach Augusta. Wielu mieszkańców prowincji żyło w miejskich strukturach charakterystycznych dla

państwa rzymskiego, a członkowie lokalnych elit mieli ambicje realizowania politycznych karier.

Z dostępu do podobnych aspiracji wyłączone były kobiety, które w zachodnich prowincjach państwa rzymskiego nie mogły sprawować urzędów. Jedną z niewielu dostępnych dla nich funkcji publicznych było kapłaństwo. W niniejszym artykule przeanalizuję epigraficzne poświadczenia kobiet pełniących funkcję kapłanek kultu cesarskiego. Bazą źródłową jest 12 inskrypcji honoryfikacyjnych ku ich czci¹, pochodzących z terenów Betyki i Luzytanii. Łącznie na terenach tych dwóch prowincji oraz Hiszpanii Tarrakońskiej udokumentowano 60 kapłanek kultu cesarskiego (Hemelrijk 2015: 70). Świadczenia te jednak znajdują się w większości przypadków na inskrypcjach nagrobnych. W niniejszej pracy chciałabym natomiast zastanowić się, czy otrzymanie publicznych zaszczytów było świadectwem szczególnych zasług na rzecz miasta.

Ciała honorujące i formy zaszczytów

Zjawisko publicznej honoryfikacji kobiet w świecie greckim upowszechnia się od czasów hellenistycznych. W łacińskich źródłach powstałych w zachodniej części państwa rzymskiego zauważalne jest natomiast dopiero od czasów panowania Augusta. Fenomen ten tłumaczony jest obecnością Liwii w przestrzeni publicznej jako żony princepsa. Dowodem na to, że był to bodziec inspirujący dla kobiet spoza rodziny cesarskiej, by dążyć do uwiecznienia swojego wizerunku w swoich wspólnotach, jest widoczność w podobieństwie zachowanych posągów kobiet „prywatnych” do posągów żon władców (Fejfer 2008: 341; Hemelrijk 2015: 301). Z terenów Betyki oraz Luzytanii zachowały się jednak jedynie bazy posągów honoryfikacyjnych, bez towarzyszących im oryginalnie posągów.

Za przyznawanie publicznych zaszczytów w miastach państwa rzymskiego odpowiedzialne były ciała publiczne, takie jak rady dekurionów, stowarzyszenia religijne czy zawodowe. Zdarzają się teksty, w którym ciałem honorującym jest wspólnota mieszkańców miasta². W bazie źródłowej niniejszego artykułu nie znajduje się jednak żadne poświadczenie nadawania zaszczytów przez kolegia zawodowe czy religijne.

Najwięcej inskrypcji honoryfikacyjnych powstało w wyniku wydawania dekretów przez rady dekurionów. Rady miejskie składały się z bogatych obywateli, którzy mieli ukończone co najmniej 25 lat i pełnili już wcześniej urzędy. Zazwyczaj w ich skład wchodziło 100 członków, choć liczba ta różniła się w zależności od

¹ Zestawienie poświadczeń uhonorowanych kobiet zamieściłam w tabeli, znajdującej się na końcu artykułu.

² W inskrypcji *CIL* II 2074 wspólnota miejska występuje w tekście wraz z radą dekurionów, natomiast w inskrypcji *CIL* II 1572 dekurionowie przyznali jedynie miejsce na posąg, ciałem honorującym zaś jest *Respublica Contributum Ipsense*.

regionu państwa rzymskiego – w bogatych miastach wschodu rada mogła liczyć nawet kilkuset członków, zaś w mniejszych miastach mogło być ich mniej niż 100, jeśli nie było możliwe wypełnienie miejsc w radzie ze względu na brak tak dużej liczby obywateli o odpowiednim cenzusie majątkowym. W hiszpańskich prowincjach liczby te były analogiczne, prawdopodobnie nie występowały jednak rady powyżej 100 członków (Curchin 1990: 22). Kryterium finansowe było w przypadku dekurionów szczególnie istotne, ponieważ z zasiadaniem w radzie miejskiej wiązały się zarówno opłaty wstępne (*summa honoraria*), jak również konieczność liturgii na rzecz wspólnoty miejskiej. Do zadań dekurionów należało zarządzanie działalnością budowlaną miasta, dostarczenie jego ludności żywności, ale także zapewnianie porządku publicznego, sądownictwo oraz zarządzanie finansami miasta (Alföldy 1998: 172–176). Działalność rady miejskiej jest uchwytna dzięki wspomnianym wyżej dekretem.

Do zaszczytów, które kobiety mogły otrzymać na skutek decyzji podjętej przez radę miejską, należała możliwość wystawienia posągu w przestrzeni publicznej miasta. Możliwe było ufundowanie posągu w całości przez miasto, jak jednak zostanie wspomniane w dalszej części artykułu, nie zdarzało się to często. Rada mogła przyznać jedynie miejsce na posąg lub nagrobek, pozostawiając jego opłacenie w gestii osoby uhonorowanej bądź jej rodziny. Za najwyższe z możliwych do otrzymania zaszczytów uznaje się natomiast publiczne pogrzeby, którym towarzyszyły przemowy ku czci zmarłego oraz opłacenie przez miasto pochówku w prestiżowym miejscu (Hemelrijk 2015: 320). Wśród zasług, które mogły być powodem uhonorowania można wymienić przekazanie darów na rzecz miasta, jego mieszkańców lub dla rady dekurionów, a także pełnienie publicznego urzędu – w przypadku kobiet taką funkcją było kapłaństwo. Z inskrypcji znalezionych w Betyce oraz Luzytanii tylko w jednym przypadku osobą uhonorowaną była kapłanka Izdy, w pozostałych natomiast były to kapłanki kultu cesarskiego.

Kapłanki kultu cesarskiego – terminologia

Sformułowanie „kult cesarski” może nieść za sobą pewne trudności interpretacyjne. Możliwe rozbieżności mogą dotyczyć na przykład tego, czy władcy należało oddawać cześć jeszcze za życia, czy też dopiero po śmierci. Sam August miał podchodzić do sprawy niezwykle ostrożnie. Za panowania pierwszego princepsa kult władcy występował najczęściej w parze z kultem bogini Romy (Fishwick 1993: 131). Nawet jeśli bowiem oddawanie czci zmarłym nie było w Rzymie niczym zaskakującym, czego przykładem był kult przodków, ubóstwianie osoby żyjącej było pewnego rodzaju zerwaniem ustalonego porządku. W przypadku żyjących monarchów ich kult mógł zatem przybierać formę modlitw za zdrowie samego panującego, jego rodziny, czy też w intencji pomyślnych rządów. Przypuszcza się ponadto, że sprawowanie kultu żywych i nieżyjących już władców

miało miejsce w różnych lokalizacjach – cześć zmarłym cesarzom oddawać miało w świątyniach, zaś miejscem modłów i ofiar za żywego cesarza miały być ołtarze stojące na zewnątrz (Fishwick 1993: 327).

Terminem, którym określa się kapłanki kultu cesarskiego w źródłach jest *flaminica*. W niektórych regionach, głównie w Północnej Afryce oraz na Półwyspie Iberyjskim używano także *sacerdos*, jednak jedynie w Hiszpanii terminy te stosowane są zamiennie (Hemelrijk 2015: 75). Współcześnie odrzucana jest teza, że kapłanki kultu cesarskiego pełniły swoją funkcję ze względu na kapłaństwo swoich mężów (Fishwick 1996: 166; Hemelrijk 2015: 73; Ladjimi-Sebaï 1990: 655). Chociaż istniały takie pary, nie sposób udowodnić, że był to najczęstszy przypadek. Co więcej, w wielu inskrypcjach mężowie kapłanek w ogóle nie występują, a jeśli są w nich wspomniani, nie są poświadczeni jako kapłani w innych tekstach. Widać to już na podstawie bazy źródłowej niniejszej pracy – zaledwie w dwóch na dwanaście przypadków *flaminica* była na pewno żoną flamera (*CIL* II 3329, *CIL* II 195³). Choć wiadomo, że kapłaństwa często niejako dziedziczono w obrębie rodziny, jest to niemal niewidoczne na podstawie niniejszej bazy źródłowej.

Kapłaństwo kultu cesarskiego było najwyższą dostępną dla kobiet funkcją w cesarstwie rzymskim. *Flaminicae* najpewniej wybierano na rok przez radę miejską. Z pełnieniem kapłaństwa, podobnie jak z członkostwem w radzie miejskiej, wiązała się konieczność wpłacenia opłaty wstępnej (*summa honoraria*). Od osób pełniących tę funkcję oczekiwano również przekazywania darów na rzecz wspólnot, w związku z czym *flaminicae* najczęściej wybierano spośród przedstawicielek miejscowych elit (Hemelrijk 2015: 97). Dodatkowym wyznacznikiem majątności poświadczonych w inskrypcjach kobiet jest zatem pełnienie przez nie swoich funkcji dłużej niż przez rok lub sprawowanie jej w dwóch różnych miastach (Hemelrijk 2005: 149; Pastor Muñoz 2015: 107).

W tekstach epigraficznych występują także tytuły *flaminica perpetua* oraz *flaminica prima*. Nie zawsze jednak należy traktować dosłownie ich znaczenie. Pierwsze z określeń interpretuje się często jako tytuł honorowy, nadawany kapłance z powodu jej zasług i gwarantujący zachowanie przywilejów związanych z kapłaństwem (takich jak możliwość noszenia ubioru wyróżniającego kapłanki: Fishwick 1990: 480), nie zaś konieczność dożywotniego pełnienia obowiązków. Nieco bardziej skomplikowana jest kwestia tytułu *flaminica prima*. Jeśli bowiem występuje on w inskrypcji pochodzącej z początków występowania kultu cesarskiego na danym terenie, być może rzeczywiście jest to poświadczenie pierwszej kapłanki w danym miejscu. Istnieje jednak możliwość, że słowo *prima* miało wyrażać raczej wyjątkowo wysoką ocenę jej kapłaństwa, niż fakt, że była kapłanką jako pierwsza. Wówczas wyrażenie to należy rozumieć jako „najlepsza kapłanka” (Hemelrijk 2015: 56).

³ W inskrypcji ku czci kobiety nie zamieszczono informacji, by jej mąż był także kapłanem kultu cesarskiego. Jest to przypuszczenie wysnute na podstawie onomastyki, bowiem w tym samym mieście znaleziono inskrypcję ku czci Albinusa – kapłana kultu cesarskiego (zob. *CIL* II 473; Lefebvre 2001).

Na podstawie samych inskrypcji nie sposób wywnioskować dokładnego zakresu kompetencji kapłanek kultu cesarskiego. Badacze przyjmują w związku z tym pewne założenia, na podstawie analogii do zadań wykonywanych przez kapłanów-mężczyzn⁴. Najpewniej zatem kapłanki jedynie przewodniczyły ofiarom, ich wykonywanie pozostawiając drobniejszemu personelowi świątynnemu. Emily A. Hemelrijk (2015: 93–94) sądzi, że najpewniej nie uczestniczyły one w krwawych ofiarach zwierzęcych, lub brały w nich udział jedynie sporadycznie. Do pozostałych zadań kapłanki należały najpewniej modlitwy, dbanie o utrzymanie świątyni oraz posągu bóstwa, jak również organizowanie i opłacanie religijnych wydarzeń czy igrzysk. Należy także wspomnieć o przewodniczeniu procesjom. (Hemelrijk 2015: 90–94).

Kult cesarski rozwijał się w najważniejszych miastach państwa rzymskiego. Jego sprawowanie w prowincjach było formą pokazania lojalności miast wobec cesarza, jak również manifestacją stopnia romanizacji danego miejsca. Jednak jakie korzyści osobiste mogły mieć z faktu pełnienia kapłaństwa kultu cesarskiego kobiety? Częściowo na to pytanie odpowiadają inskrypcje będące świadectwami zaszczytów nadawanych w zamian za zasługi, o których więcej napiszę w dalszej części artykułu.

Posągi

Inskrypcje honoryfikacyjne pochodzą najczęściej z baz posągów. W hiszpańskich prowincjach zachowały się 23 teksty poświęcające nadanie zaszczytów kobietom, z czego 12 dotyczy kapłanek kultu cesarskiego. Jedynie dwie ze wspomnianych wyżej inskrypcji pochodzą z Luzytanii – pozostałe dziesięć zostało natomiast odnalezionych w południowej części Betyki. Najwięcej tekstów datowanych jest na I wiek n.e. (5 inskrypcji). Trzy z nich pochodzą z II wieku, dwa – z przełomu II i III wieku; jeden powstał na przełomie I i II wieku, zaś datowanie jednej z nich jest niepewne. Spośród dwunastu poświadczeń 5 określa kapłanki kultu cesarskiego jako *flaminicae*, zaś w siedmiu nazwane są one *sacerdotes*. Wszystkie przytaczane w niniejszym artykule zaszczyty ku czci kapłanek kultu cesarskiego zostały uchwalone przez radę miejską.

Dwie spośród badanych przeze mnie inskrypcji nie są tekstami honoryfikacyjnymi, a jedynie poświadczeniem otrzymania przez kobietę zaszczytu – nie były to bowiem teksty umieszczane na bazie posągu, ale na tablicy upamiętniającej wystawienie budynku (*CIL* II 2188, *CIL* II 3329). W dobrym tonie było przejęcie na siebie obciążenia finansowego wynikającego z otrzymanego zaszczytu – w inskrypcjach honoryfikacyjnych można zatem napotkać sytuację, w której ciało przyznające zaszczyt nie opłaca jego zrealizowania. W jednym tekście fundatorem jest miejska wspólnota, trzy poświadczenia przypadają na wyłożenie

⁴ Więcej na ten temat pisze Fishwick (1990: 509–584).

pieniędzy przez członków rodziny, w trzech inskrypcjach zaś fundator nie jest jasno wskazany. Jednak w największej liczbie przypadków w Hiszpanii kobieta sama przejmując obowiązek opłacenia honoru – to aż pięć na dwanaście kobiet. Formułą występującą wówczas w tekstach jest *remissa impensa*.

Inskrypcje honoryfikacyjne mają dość formularny charakter. Elementami zmiennymi są dane osobowe kobiety, jej tytuły czy ewentualne zasługi. Do najprostszych pod względem formy tekstów należy inskrypcja ku czci Wibii Turriny (*CIL II 1958*):

Vibiae L(ucii) f(iliae) / Turrinae, / sacerdoti perpetuae / ordo Cartimitanus / statuum ponendam / decrevit, / quae honore accepto / impensam remisit⁵.

Inskrypcja jest dobrym przykładem praktyki samodzielnego opłacania otrzymanego honoru, w tym przypadku posągu. Tekst nie dostarcza jednak żadnych informacji na temat tego, czy Wibia oprócz pełnienia kapłaństwa zasłużyła się w dodatkowy sposób na rzecz swojej wspólnoty, nie informuje też, czy jakkolwiek mężczyzna z jej rodziny pełnił publiczne funkcje.

Kolejna inskrypcja, *CIL II 2099*, pochodząca z Cisimbrium (dzisiejsza Zambrab) i datowana, podobnie jak poprzednia inskrypcja, na przełom I i II wieku, jest już nieco bardziej rozbudowana, choć sam formularz jest podobny.

Valeriae / Actes / ordo municipi/um municipii / Cisimbrensis, ob / merita eius statu/am decrevit. / Valeria Acte, honore / accepto, impensam rem[isit] / Flavia Valeriana, neptis, / faciundam curavit⁶.

Tym razem tekst nie zawiera informacji na temat pełnionych przez kobietę urzędów, zaś jako powód honoryfikacji podaje enigmatycznie jej „zasługi”. Jeśli Waleria nie pełniła żadnej publicznej funkcji, można przypuszczać, że być może dokonała ona donacji na rzecz miasta. Po raz kolejny osoba obdarowana odrzuca koszty wystawienia posągu, tym razem jednak osobą odpowiedzialną za jego ufundowanie jest jej wnuczka. Navarro Caballero (2001: 197) uważa, że powodem takiej sytuacji mógł być fakt, że Waleria zmarła zanim zdążyła uiścić opłatę. Należy podkreślić, że w inskrypcji nie został wspomniany ani ojciec kobiety, ani jej mąż, zresztą znany z innej inskrypcji znalezionej w tym samym mieście⁷.

⁵ „Wibii Turrinie, córce Lucjusza, dożywotniej kapłance, rada dekuronów miasta Kartima uchwaliła wystawienie posągu; po przyjęciu zaszczytu odrzuciła koszty [wystawienia posągu]” (przekład autorki).

⁶ „Rada dekuronów municypium Cisibrium uchwaliła Walerii Akcie posąg za jej zasługi. Waleria Akte, przyjąwszy honor, odrzuciła koszty [wystawienia posągu]. Flawia Waleriana, wnuczka, zatroszczyła się o wystawienie” (przekład autorki).

⁷ *CIL II 2098 = CIL II⁵ 294 = ILS 5356: C(aius) Valerius, C(ai) f(ilius), Gal(eria) Valerianus Cisimbrensis, Il vir, / pontif(ex) perp(etuus) forum aedes, quinque signa deor(um), / quinque statuas suas sua impensa dedit donavit. / Flavia Valeriana, neptis heres epulo dato dedicavit.*

Inskrypcja poświadczająca mężczyznę jest świadectwem jego donacji na rzecz miasta, być może zatem brak jego wspomnienia mógł świadczyć o tym, że mąż i żona działali niezależnie od siebie?

Niektóre teksty były jednak o wiele bardziej rozbudowane – do najbardziej obszernych inskrypcji honoryfikacyjnych należy tekst zachowany na bazie posągu ku czci Junii Rusticy. Nośnik pochodzi z miasta Kartima w Betyce i jest datowany na początek II wieku (*CIL* II 1956).

Iunia, D(ecimi) f(ilia), Rustica, sacerdos / perpetua et prima in municipio Cartimitan[o] / porticus public(as) vetustate corruptas refecit, solu[m] / balinei dedit, vectigalia publica vindicavit, sig[um] / aerum Martis in foro posuit, porticus ad balineu[m] / solo suo cum piscina et signo Cupidinis. Epulo dato / [e]t spectaculis editis d(e) p(ecunia) s(ua) d(edit) d(edicavit) : statuas sibi et C(aio) Fabio / Iuniano, f(ilio) suo ab ordine Cartimitanorum decreta[s], / [re]missa impensa, item statuas C(aio) Fabio Fabiano, viro suo / d(e) p(ecunia) s(ua) f(actas) d(edit)⁸.

Tytuł, jakim określona została Junia to *sacerdos perpetua et prima*. Z powodu dość wczesnego datowania inskrypcji (lata 70 I w.) można uznać za prawdopodobne, że określenie *sacerdos prima* mogło rzeczywiście oznaczać pierwszą kapłankę w mieście. Ilość darów kobiety dla miasta jest imponująca. Junia odnowiła istniejące portyki oraz wystawiła nowe. Przekazała swoją ziemię na łaźnie, wystawiała posągi bóstw, a także zapłaciła *vectigalia*, czyli podatek wnoszony przez miasto do rzymskiego skarbcza; opłaciła w mieście igrzyska oraz publiczne uczty. Powyższe donacje były świadectwem bogactwa kobiety. Ziemia, która została przekazana pod łaźnie, należała bez wątpienia do Junii. W inskrypcji wspomniano także członków jej rodziny – syna i męża, jednak to ona opłaca ich posągi i jest postacią, na której skupia się inskrypcja. Honory przyznane rodzinie wynikały z działalności kobiety. Nie jest pewne, skąd mógł pochodzić majątek kobiety – zapewne odziedziczyła go po ojcu, o którym wiadomo, że był ekwitem⁹.

Występowały także sytuacje, w których kobiety, mimo pełnienia kapłaństwa, otrzymywały zaszczyty nie za swoje zasługi, ale z powodu powiązań rodzinnych. Wszystko wskazuje na to, że taki właśnie był przypadek Kornelii Seweriny z miasta Iliberis Florentia. Inskrypcja datowana jest na koniec I wieku (*CIL* II 2074):

⁸ „Junia Rustika, córka Decymusa, dożywotnia i pierwsza kapłanka w municipium Kartima, odnowiła publiczne portyki zniszczone starością, przekazała ziemię na łaźnię, zapłaciła publiczne *vectigalia*, wystawiła na forum brązowy posąg Marsa, przy łaźni na swojej ziemi [wystawiła] portyki z basenem oraz posąg Kupidyna. Po wydaniu uczty i wystawieniu igrzysk ze swoich pieniędzy, odrzuciwszy koszty posągów przyznanych na mocy dekretu dekurionów jej i Gajuszowi Fabiuszowi Junianusowi, swojemu synowi, ze swoich pieniędzy wystawiła posąg Gajuszowi Fabiuszowi Fabianusowi, swojemu mężowi” (przekład autorki).

⁹ Decymus Iunius Melinus, *CIL* II 1955: *D(ecimo) Iunio Gal(eria tribu) Melino / equiti Romano ex civit[ate] / [Ca]rtimitana primo facto s[ta-/tu]am amici vivo procu[ra-/ra]nt defuncto Mel[in]ja, / [ma]ter, remi[s]sa impensa / [pone]nd[am] [curavit].*

Corneliae / P(ubli) F(iliae) Severinae, / flaminicae / Aug(ustae), matri / Valerii Vegeti / [c]onsulis / [Flo]rentini Iliberi[tani]. / D(ecreto) D(ecurionum)¹⁰.

Mimo, że decydujący głos w przypadku tej honoryfikacji miała rada dekurionów, jako ciało honorujące występuje obok niej także wspólnota mieszkańców miasta. Tekst nie wspomina o innych zasługach Kornelii niż pełnione przez nią kapłaństwo – większy nacisk zdaje się być położony na fakt, że kobieta była matką konsula. Osiągnięcie konsulatu przez mieszkańca prowincji musiało być niewątpliwie godnym podkreślenia zaszczytem. Tym bardziej, że także wnuk kobiety miał dostąpić tego urzędu. Konsulat Waleriusza Wegetusa, syna Kornelii, datowany jest na rok 91 (*PIR*² V 220), zaś konsulatu jej wnuka o tym samym imieniu przypadał na rok 112 (*PIR*² V 221). W mieście odnaleziono także bazę posągu ku czci Etrilii Afry, żony konsula Waleriusza Wegetusa, datowaną podobnie do inskrypcji Kornelii. Nie jest pewne, czyją żoną była Etrilia Afra – ona sama nie pełniła żadnej funkcji publicznej i zaszczyt został jej przyznany ewidentnie jedynie ze względu na męża¹¹.

Publiczne pogrzeby

Zaszczyty związane z pogrzebem jako najwyższe wyróżnienie występowały najrzadziej na tle pozostałych inskrypcji poświadczających nadanie honoru. Z terenów Betyki oraz Luzytanii znanych jest siedem takich tekstów ku czci kobiet, dwie z nich dotyczą kapłanek kultu cesarskiego. W przypadku Laberii Galli (*CIL* II 339) przyznane zostały miejsce pochówku oraz koszty pogrzebu, zaś Kornelia Lepidina (*CIL* II 2188) otrzymała ponadto także publiczne laudacje. Co interesujące, najwyższy dostępny zaszczyt w przypadku kapłanek kultu cesarskiego niekoniecznie wiązał się z największymi zasługami. O kobietach uhonorowanych w świetle dwóch wyżej wymienionych inskrypcji wiadomo jedynie tyle, że były kapłankami. Dla porównania warto wspomnieć o tym, że opisana wyżej Junia Rustika za swoją niezwykle szczodłą działalność na rzecz miasta została nagrodzona jedynie posągami dla siebie i dla swoich bliskich. Nie jest pewne, z jakiego powodu nadawanie przywilejów związanych z publicznym pogrzebem nie było skorelowane z ilością zasług. Zdaje się, że gdyby uhonorowane kobiety pełniły jeszcze jakieś publiczne funkcje lub poczyniły fundacje, byłoby to warte odnotowania w inskrypcji. Czy osoby te mogły mieć zatem osobiste powiązania z innymi wpływowymi osobami, na przykład wchodzącymi w skład rady miejskiej? Brak wystarczających dowodów źródłowych nie pozwala na potwierdzenie tego przypuszczenia.

¹⁰ „Kornelii Sewerinie, córce Paulusa, *flaminicae* Augusty, matce konsula, Waleriusza Wegetusa. [Wspólnota] Florentini Iliberitani. Na mocy dekretu dekurionów” (przekład autorki).

¹¹ *CIL* II 2077; *CIL* II 625; *ILPGranada* 40: *Etri[lia]e / Afrae, / Valerii Vegeti / consulis / Florentini Iliberrit(ani) D(ecreto) D(ecurionum)*.

Podsumowanie

Jak można zauważyć na podstawie powyższych przykładów honoryfikacji kapłanek, nie we wszystkich przypadkach nadanie zaszczytu zostało uzasadnione w inskrypcji towarzyszącej wystawieniu posągu czy poświadczeniu publicznego pogrzebu. Na podstawie zestawienia w tabeli poniżej możliwe jest natomiast stwierdzenie, że uargumentowanie honoru występuje wręcz w mniejszości przypadków. Inskrypcje, w których nie podano żadnej informacji na temat powodów nadania zaszczytu, lub też pada w nich jedynie sformułowanie *ob merita*¹², to aż dziewięć inskrypcji. Zdaje się zatem, że w niektórych przypadkach pełnienie funkcji kapłanki kultu cesarskiego było wystarczającym kryterium do uchwalenia kobiecie posągu, czy nawet publicznego pogrzebu. Nie było to jednak regułą, jako że inskrypcje honoryfikacyjne są jedynie ułamkiem epigraficznych poświadczeń *flaminicae* – jak już wspomniałam we wstępie, teksty zachowane na nagrobkach stanowią znacznie większą grupę źródeł.

Inną kwestią szczególnie widoczną na podstawie niniejszej bazy źródłowej jest stosunkowo duża niezależność kobiet względem mężczyzn z ich rodzin, na ile pozwalają ustalić inskrypcje. Teksty te ani nie są podstawą do potwierdzenia tezy, że kapłanki kultu cesarskiego były nimi jedynie jako żony kapłanów, ani nie pokazują, że kobiety otrzymywały zaszczyty często jedynie za zasługi bliskich im mężczyzn – w świetle wspomnianych tu inskrypcji to jedynie marginalne przypadki. Mężczyźni, jeśli są wspomniani w przytoczonych przeze mnie źródłach, są słabo uchwytni w innych poświadczeniach – albo zatem nie pełnili żadnych publicznych funkcji, albo teksty ku ich czci nie przetrwały do współczesności. Na podstawie niniejszej bazy źródłowej rodziny kapłańskie, jak również rodzinne grupy posągów, są niemal niewidoczne, choć wiadomo, że było to częste zjawisko (Melchor Gil 2008: 446).

Jest to szczególnie interesujący wniosek biorąc pod uwagę fakt, że kobietom w omawianych tu czasach trudno było działać samodzielnie bez koneksji i majątków rodzin, z których pochodziły. Czasami jednak to właśnie kobiety były najistotniejsze w rodzinnej działalności, tak jak w przypadku Junii Rusticy. W innych zaś przypadkach miały za zadanie budowanie wizerunku całej rodziny, co miało pomóc w przyszłości przy staraniu się o urzędy (Hemelrijk 2006: 90; Melchor Gil 2008: 457; Navarro Caballero 2001: 199). Choć może wydawać się, że nie była to szczególnie znacząca rola, należy pamiętać, że dla ówczesnych kobiet była ona często jedyną drogą do samorealizacji w przestrzeni publicznej. Stojące w miastach posągi były trwałym świadectwem ich działalności dla współmieszkańców ich miast, jak również dla potomnych.

¹² Przypuszcza się, że zazwyczaj sformułowania tego używano, by podkreślić zasługi miejskich euergetów (Melchor Gil 2008: 449).

Imię kobiety	Wydania inskrypcji	Datowanie	Miasto	Funkcja publiczna	Typ honoru	Zasługi	Rodzina
Kornelia Lepidina, córka Kwintusa	<i>CIL</i> II 2188; <i>CIL</i> II ⁷ 197, <i>ILER</i> 6361	II w.	Sacili Martiale (Betyka)	<i>flaminica municipium Saciliense</i>	Koszty pogrzebu, laudacje, posąg	Niesprecyzowane w inskrypcji	Lucjusz Acilius Galeria Barba, II vir V; Lucjusz Acilius Galeria Terencjanusz, II vir (pochowani z nią, niepewny stopień pokrewieństwa); Acilia Lepidina (prawdopodobnie córka)
Kornelia Sewerina, córka Publiusza	<i>CIL</i> II 2074; <i>CIL</i> II ⁵ 624; <i>CILA</i> 4, 7; <i>ILPGranada</i> 37; <i>AE</i> 1962, 301	koniec I w.	Iliberis Florentia (Betyka)	<i>flaminica Augustae</i>	Posąg	Niesprecyzowane w inskrypcji	Waleriusz Wegetus (syn), konsul 91 r.; Waleriusz Wegetus (wnuk), konsul 112 r.
Kornelia Tuska, córka Klemensa	<i>CIL</i> II 1046; <i>CILA</i> 2, 1047, <i>HEp</i> 11, 2001, 453; <i>AE</i> 2001, 1184	II/III w.	Iporca (Betyka)	<i>sacerdos perpetua</i>	Posąg	Opłacenie publicznych uczt	Nieznana
Junia Rustika, córka Decymusa	<i>CIL</i> II 1956; <i>ILS</i> 5512; <i>ILMMalaga</i> 6; <i>ILER</i> 2054	70–79 r.	Kartima (Betyka)	<i>sacerdos perpetua et prima in municipio Cartimitano</i>	Posąg dla Junii, posągi dla męża i syna	Odnowienie portyków, przekazanie ziemi na łąźnię, opłacenie vectigaliów, wystawienie brązowego posągu Marsa, portyków z basenem przy łąźni oraz posągu Kupidyna; wydanie publicznej uczyty i wystawienie igrzysk	Gajusz Fabiusz Junianus (syn); Gajusz Fabiusz Fabianus (mąż); Decymus Juniusz Melinus, primus eques romanus, (ojciec); Melina (bacia) (patrz <i>CIL</i> II 1955)

Laberia Galla, cóрка Lucjusza	<i>CIL</i> II 339, <i>ILER</i> 1774	II w.	Collippo (Luzytania)	<i>flaminica Eboresi, flaminica provinciae Lusitaniae</i>	Koszty pogrzebu, miejsce pochówku, posąg	Niesprecyzowane w inskrypcji	Lucjusz Sulpicjusz Klaudia- nus (fundator zaszczytu, pokrewieństwo nieznane)
Licynia Rufina, cóрка Kwintusa	<i>CIL</i> II 1572; <i>CIL</i> II ⁵ 387; <i>ILS</i> 6909; <i>ILP</i> <i>Granada</i> 127	II/III w.	Ipsca (Betyka)	<i>sacerdos perpetua in colonia Claritate Iulia et in municipio Contributo Ipscensi et in munici- pio Florentino Iliberritano</i>	Brażowy posąg	Niesprecyzowane w inskrypcji (<i>ob merita</i>)	Nieznana
Manlia Silana, cóрка Lucjusza	<i>CIL</i> II 3329, <i>CILA</i> 3, 2, 542, <i>ILER</i> 1658	Koniec I w.	Tugia (Betyka)	<i>flaminica provinciae Hispaniae Citerioris</i>	Upamięt- nienie na wapiennej tabliczce	Niesprecyzowane w inskrypcji	Lucjusz Postumiusz Fabul- lus, flamen Augustów Hisz- panii Bliższej, trybun woj- skowy legionu VII, duumvir kolonii Salaria (mąż)
Pomponia Rosciana, cóрка Markusa	<i>CIL</i> II 1341; <i>IRPCadiz</i> 541; <i>ILER</i> 1770	I–III w.	Saepo (Betyka)	<i>sacerdos perpetua divorum divarum [Augustarum]</i>	Posąg na forum	Niesprecyzowane w inskrypcji	Nieznana
Postumia Honorata, cóрка Gajusza Postumiusza Optatusa	<i>CIL</i> II 1338; <i>IRPCadiz</i> 531; <i>ILER</i> , 1667	II w.	Ocurri (Betyka)	<i>sacerdos divarum Augustarum</i>	Posąg	Niesprecyzowane w inskrypcji (<i>pro meritis eius</i>)	Postumiusz Optatus (ojciec)

Imię kobiety	Wydania inskrypcji	Datowanie	Miasto	Funkcja publiczna	Typ honoru	Zasługi	Rodzina
Serwilla, córka Lucjusza	<i>CIL</i> II 195; <i>RAP</i> 538; <i>HEp</i> 14, 2005, 445; <i>AE</i> 2005, 730; <i>AE</i> 2001, 1132	II połowa I w.	Olisipo	<i>flaminica provinciae Lusitaniae</i>	Posąg	Niesprecyzowane w inskrypcji	Lucceia Albina (córka); znana z inskrypcji zachowanej na tej samej bazie, mąż Albinus (utożsamiany z Kwintusem Lucceiusem Albinusem (<i>CIL</i> II 473))
Waleria Situllina, córka Gajusza	<i>CIL</i> II 5488; <i>ILMMalaga</i> 7; <i>ILER</i> 1671	II połowa I w.	Kartima (Betyka)	<i>sacerdos perpetua</i>	Kapłaństwo	Wystawiła (prawdopodobnie budynek) na swojej ziemi i ze swoich pieniędzy oraz ufundowała publiczną ucztę po otrzymaniu honoru	Nieznana
Wibia Turrina, córka Lucjusza	<i>CIL II</i> 1958	I/II w	Kartima (Betyka)	<i>sacerdos perpetua</i>	Posąg	Niesprecyzowane w inskrypcji	Nieznana

Wykaz skrótów

- AE* – *L'Année épigraphique*, Paris 1888–.
- CIL* – *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. II, ed. Hübner E., Berlin 1869; vol. XII, ed. Hirschfeld O., Berlin 1888.
- CILA* – *Corpus de Inscripciones Latinas de Andalucía*, 7 vols., Sevilla 1989–.
- HEp* – *Hispania Epigraphica. Archivo Epigráfico de Hispania*, Madrid.
- ILM*Malaga – *Inscripciones latinas del museo de Málaga*, Madrid 1981.
- ILP*Granada – Pastor Muñoz M. – Á. Mendoza Eguaras, *Inscripciones latinas de la provincia de Granada*, Granada, 1987.
- ILS* – *Inscriptiones Latinae Selectae* (3 vols.), ed. Dessau H., Berlin 1892–1916.
- IRP*Cádiz – *Inscripciones romanas de la provincia de Cádiz*, Cádiz 1982.
- RAP* – Garcia J. M., *Religiões antigas de Portugal. Aditamentos e observações as «Religiões da Lusitânia» de J. Leite de Vasconcelos. Fontes epigráficas*, Lisboa 1991.

Bibliografia

- Alföldy, G. (1998). *Historia społeczna starożytnego Rzymu*. Przeł. A. Gierlińska. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Curchin, L.A. (1990). *The Local Magistrates of Roman Spain*. Toronto: University of Toronto Press. <https://doi.org/10.3138/9781442676756>
- Fejfer, J. (2008). *Roman Portraits in Context*. Berlin: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110209990>
- Fishwick, D. (1990). *The Imperial Cult in The Latin West. Studies in the Ruler Cult of the Western Provinces of the Roman Empire*. Vol. II. Leiden: Brill. <https://doi.org/10.1163/9789004295759>
- Fishwick, D. (1993). *The Imperial Cult in The Latin West. Studies in the Ruler Cult of the Western Provinces of the Roman Empire*. Vol. I. Leiden: Brill. <https://doi.org/10.1163/9789004297548>
- Hemelrijk, E.A. (2005). Priestesses of the Imperial Cult in the Latin West: Titles and Function. *L'Antiquité Classique*. 137–170. <https://doi.org/10.3406/antiq.2005.2568>
- Hemelrijk, E.A. (2006). Priestesses of the Imperial Cult in the Latin West: Benefactions and Public Honour. *L'Antiquité Classique*. 85–117. <https://doi.org/10.3406/antiq.2006.2593>
- Hemelrijk, E.A. (2015). *Hidden Lives, Public Personae. Women and Civic Life in the Roman West*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190251888.001.0001>
- Ladjimi-Sebaï, L. (1990). À propos du flaminat féminin dans les provinces africaines. *MEFRA* 102. 651–686. <https://doi.org/10.3406/mefr.1990.1686>
- Lefebvre, S. (2001). (*Lucretius Albinus*). *flamen provinciae Lvsitaniae? L'origine sociale des flamines provinciaux de Lusitanie*. In: S. Demougin, M. Navarro Caballero, F. Des Boscs-Plateaux (eds.). *Élites Hispaniques*. Pessac: Ausonius Éditions. 217–239.
- Melchor Gil, E. (2008). *Mujer y honores públicos en las ciudades de la Bética*. In: C. Berrendonner, M. Cébeillac-Gervasoni, L. Lamoine (eds.). *Le Quotidien municipal dans l'Occident romain*. Clermont-Ferrand: Presses Universitaires Blaise-Pascal. 443–457.
- Navarro Caballero, M. (2001). *Les femmes de l'élite hispano-romaine, entre la famille et la vie publique*. In: S. Demougin, M. Navarro Caballero, F. Des Boscs-Plateaux (eds.). *Élites Hispaniques*. Pessac: Ausonius Éditions. 191–201. <https://doi.org/10.4000/books.ausonius.9120>
- Pastor Muñoz, M. (2015). Epigrafía y culto imperial en la Granada romana. *Florentia Iliberritana. Revista de estudios de antigüedad clásica* 26. 105–137.

Sylwia Matysiak – PhD Student from University of Warsaw. Interested in history of women, as well as in religions and social issues in antiquity. Graduated from University of Warsaw in 2020 with a master thesis *Features and Competence of Midwives in Soranos' Treatise "Gynaecology" and Greek Inscriptions*. In her PhD thesis she is mostly interested in public honorification of women in the west from the times of Augustus to the end of III century.

e-mail : s.smiechowicz@uw.edu.pl